

*Άννα Μαντόγλου**

Η ΔΟΜΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΟΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗΣ
ΚΑΤΗΓΟΡΙΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ
ΚΟΜΜΑΤΩΝ**

Ο τρόπος με τον οποίο προσλαμβάνονται τα πολιτικά κόμματα στις μέρες μας αποτελεί το αντικείμενο της παρούσας έρευνας. Συγκεκριμένα, διερευνάται η δομή της κατηγοριακής πρόσληψης της πολιτικής τοποθέτησης (δεξιό-αριστερό), των ρατσιστικών στάσεων (αντιρατσιστικό-ρατσιστικό) και της συμπάθειας (αντιπαθητικό-συμπαθητικό) των πολιτικών κομμάτων. Η κατηγοριακή πρόσληψη εσωκλείει δύο κοινωνιοψυχολογικές έννοιες. Η μία αφορά την κατηγοριοποίηση, η οποία ορίζεται ως ο τρόπος ταξινόμησης του φυσικού και κοινωνικού περιβάλλοντος σε διακριτές κατηγορίες (βλ. Παπαστάμου, 1990), και η άλλη τις κοινωνικές αναπαραστάσεις, τον τρόπο, δηλαδή, με τον οποίο προσλαμβάνεται και οργανώνεται κοινωνιοψυχολογικά το φυσικό και κοινωνικό περιβάλλον (βλ. Παπαστάμου, Μαντόγλου, 1995).

Η σημασία αυτής της έρευνας είναι διπλή. Από τη μια, ελέγχεται η πρόσληψη της πόλωσης των πολιτικών κομμάτων στις μέρες μας, και από την άλλη, η πρόσληψη της κρίσης τους, «στην οποία πολλοί έσπευσαν να δουν το τέλος μιας εποχής» (Αλιβιζάτος, 1993).

Η ελληνική κοινωνία της περιόδου από το τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου μέχρι τη μεταπολίτευση ήταν διαιρεμένη σε δύο κοινωνικές κατηγορίες: στους «αριστερούς»/«προοδευτικούς» και τους «δεξιούς»/«συντηρητικούς». Η απαγόρευση της πολιτικής

* Λέκτορας Κοινωνικής Ψυχολογίας στο Τμήμα Ψυχολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου.

** «Categorical perception of the political parties in Greece», ανακοίνωση στο IV European Congress of Psychology, July 1995, Greece.

διαφωνίας από την κυρίαρχη κοινωνική ομάδα -τη δεξιά- οδήγησε στην «κοινωνιοψυχολογική κατηγοριοποίηση» του ελληνικού πληθυσμού σε εχθρούς και φίλους, κομμουνιστές και δεξιούς, εθνοπροδότες και εθνικόφρονες. Η κατηγοριοποίηση της πολιτικής διαφωνίας, η οποία πέρασε από δύο ιστορικά στάδια (1944-1967, 1967-1974), καθόρισε την κοινωνιογνωστική πρόσληψη των κοινωνικών αντιπάλων (αριστερός-δεξιός), τη νομοθετική τους αντιμετώπιση (παρασύνταγμα-σύνταγμα) και την υιοθέτηση ενός συνόλου συμπεριφορών που τους αφορούσε (φυλακίσεις, εξορίες, δηλώσεις μετανοίας, πιστοποιητικά κοινωνικών φρονημάτων για τους μεν, ελευθερία, κοινωνικά, οικονομικά και άλλα οφέλη για τους δε).

Η διάκριση σε πολίτες «πρώτης» και «δεύτερης» κατηγορίας εμφανιζόταν:

- α) στη γνωστική πρόσληψη του ελληνικού πληθυσμού,
- β) στο νομοθετικό καθεστώς αντιμετώπισής του, και
- γ) στο επίπεδο συμπεριφοράς.¹

Οι νικήτριες δυνάμεις της δεκαετίας του 1940, περνώντας, σε μια πρώτη φάση, μέσα από τη γνωστική διάκριση του πληθυσμού σε φίλους (ενδο-ομάδα) και εχθρούς (εξω-ομάδα), της έδιναν, στη συνέχεια, νομοθετική μορφή που «χρησίμευε κατά κάποιο τρόπο σαν δαμόκλεια σπάθη που κρεμόταν πάνω από τα κεφάλια των οπαδών και των κομμάτων ή οργανώσεων της Αριστεράς» (Αλιβιζάτος, 1983, σ. 559), για να καταλήξουν σε ένα σύνολο συμπεριφορών ενδο-ομαδικής ευνοιοκρατίας και διομαδικού ανταγωνισμού, στην υπερτίμηση, δηλαδή, των ενδο-ομαδικών διαφορών και ενδο-ομαδικών ομοιοτήτων στη βάση μιας στρέβλωσης του κοινωνικού πεδίου (βλ. Παπαστάμου, 1989β, 1990).

Βέβαια, οι κατηγοριακές διακρίσεις στις οποίες προέβαινε η κυρίαρχη κοινωνική ομάδα, η δεξιά,² ήταν το αποτέλεσμα των

1. Για μια πιο λεπτομερειακή περιγραφή των τριών επιπέδων (γνωστικό, νομοθετικό, συμπεριφοράς) της κοινωνιοψυχολογικής κατηγοριοποίησης του ελληνικού πληθυσμού, βλ. Μαντόγλου, 1995, σ. 104-121.

2. Οφείλουμε να σημειώσουμε ότι και η κυρίαρχη κοινωνική ομάδα (η αριστερά) ενεργοποιούσε ένα σύνολο κοινωνιοψυχολογικών κατηγοριοποιήσεων για να ταξινομήσει τους αντιπάλους. Το δικό της σύστημα κατηγοριοποίησης, όμως, δεν θεσμοθετήθηκε, δεν πήρε τη μορφή φυλακίσεων και εκποτίσεων, δεν έφτασε μέχρι τη φυσική εξόντωση των υποκειμένων. Εκφράστηκε μόνο στο γνωστικό επίπεδο, τουλάχιστον στον ελληνικό χώρο και για την περίοδο που αναφερόμαστε (αν εξαιρέσουμε, βέβαια, την περίοδο του εμφυλίου, όπου παρατηρούμε την κατηγοριοποίηση της πολιτικής διαφωνίας να εκφράζεται και στο επίπεδο της συμπεριφοράς), και θα μπορούσε να θεωρηθεί ως μορφή ανταπάντησης, άμυνας.

ανταγωνιστικών σχέσεων, των ανάλογων διομαδικών ιδεολογικών και πολιτικο-κοινωνικών ακατάπαυστων συγκρούσεων των αντιπάλων της περιόδου 1944-1974. Η δεξιά, εφαρμόζοντας ένα σύνολο αξιολογικών υποδηλώσεων (κομμουνιστές = εχθροί = προδότες = κατάσκοποι = κακοί...), για να κατοχυρώσει την άσκηση της εξουσίας της και να προστατεύσει την αναπαραγωγή του συστήματος των κοινωνικών αξιών της, κατέστειλε την έκφραση της πολιτικής διαφωνίας, την οποία βάρφισε ως επικίνδυνη και βλαβερή, ενώ στιγματίσε με την ετικέτα του «κομμουνιστή» κάθε διαφωνούντα.

Το 1975, το Σύνταγμα τροποποιήθηκε. Η ψυχολογιοποιημένη πρόσληψη (Παπαστάμου, 1989β) του πληθυσμού και η διάκριση «αριστερός»-«δεξιός» σταμάτησε να έχει νομοθετικές συνέπειες. Συνεχίζει άραγε να λειτουργεί στο γνωστικό επίπεδο και να έχει συνέπειες στο επίπεδο της συμπεριφοράς των κοινωνικών υποκειμένων; Ή, διαφορετικά, ο πολιτικός προσανατολισμός ή η πολιτική κουλτούρα, ή αυτό που ορίζεται στην κοινωνική ψυχολογία ως «κοινωνικές αναπαραστάσεις» (πληροφορίες, στάσεις, πεδίο αναπαράστασης), (Moscovici, 1961/1976) του πολιτικού επιπέδου του κοινωνικού σχηματισμού της Ελλάδας της μεταπολίτευσης έχει άραγε αλλάξει; Στις μέρες μας, μπορούμε να συζητάμε για την ύπαρξη του μανιχαϊστικού σχήματος αριστερά-δεξιά; Στο επίπεδο των κοινωνικών αναπαραστάσεων του μέσου Έλληνα λειτουργεί το διπολικό σχήμα προοδευτικές-συντηρητικές δυνάμεις; Η κατάργηση του θεσμοθετημένου αντικομμουνισμού και η νομιμοποίηση των Κομμουνιστικών Κομμάτων με τη μεταπολίτευση εξάντλησαν τον μετεμφυλιακό αντικομμουνισμό; Σταμάτησε η πολιτική κατηγοριοποίηση του ελληνικού πληθυσμού; Η παρούσα έρευνα εντάσσεται στα πλαίσια αυτής της προβληματικής, περιορίζεται, όμως, στον τρόπο πρόσληψης των πολιτικών κομμάτων.

ΜΕΘΟΔΟΣ

Βασιζόμενοι στην πρόταση ότι οι πολιτικοί προσανατολισμοί είναι το αποτέλεσμα δύο αλληλένδετων, αδιάκοπων διεργασιών: μιας εσωτερικής ή ψυχολογικής διεργασίας και μιας εξωτερικής ή κοινωνικής,³ θα προσπαθήσουμε να δούμε εάν, με την αλλαγή του

3. Οι εσωτερικές/ψυχολογικές διεργασίες συνίστανται στις στάσεις, τις απόψεις, τα συναισθήματα ή, με μια λέξη, στις κοινωνικές αναπαραστάσεις (Moscovici, 1961/1976) των υποκειμένων για ένα κοινωνικό αντικείμενο. Όσο για τις εξωτερικές/κοινωνικές διεργασίες, ως τέτοιες μπορούν να θεωρηθούν η οργάνωση της κοινωνίας και οι λειτουργίες της.

πολιτικού καθεστώτος το 1974 και τη νομομοποίηση των αριστερών πολιτικών κομμάτων, διατύπωση που είναι ισοδύναμη, με την αλλαγή των εξωτερικών πολιτικών συνθηκών, επήλθε ταυτόχρονα και μεταμόρφωση στις εσωτερικές/ψυχολογικές σχέσεις των κοινωνικών υποκειμένων. Αυτή η προσπάθεια θα μας οδηγήσει να ελέγξουμε την υπόθεση σύμφωνα με την οποία ο τρόπος κατηγοριοποίησης των πολιτικών κομμάτων, στις μέρες μας, έχει υποστεί αλλαγές.

Η μελέτη του συστήματος κατηγοριοποίησης των πολιτικών κομμάτων στηρίζεται στην ανάλυση των αποτελεσμάτων ενός ερωτηματολογίου γνώμης, το οποίο περιλαμβάνει τρεις ερωτήσεις για τα πολιτικά κόμματα. Συγκεκριμένα, ζητήθηκε από τους ερωτώμενους να τοποθετήσουν πολιτικά (1=άκρα δεξιά, 7=άκρα αριστερά) εννέα πολιτικά κόμματα. Στη συνέχεια, τους ζητήθηκε να σημειώσουν το βαθμό που το καθένα από τα προτεινόμενα πολιτικά κόμματα εκφράζουν ρατσιστικές απόψεις (1=δεν εκφράζει καθόλου, 7=εκφράζει απόλυτα). Τέλος, όφειλαν να αποτιμήσουν το βαθμό συμπάθειας που αισθάνονταν για το καθένα από αυτά (1=δεν συμπαθώ καθόλου, 7=συμπαθώ απόλυτα).

Τα πολιτικά κόμματα που συμπεριλάβαμε στο ερωτηματολόγιο ήταν: Νέα Δημοκρατία, Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα (ΠΑΣΟΚ), Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας (ΚΚΕ), Συνασπισμός, ΚΚΕ Εσωτερικού Ανανεωτική Αριστερά, Δημοκρατική Ανανέωση (ΔΗΑΝΑ), Εθνική Πολιτική Ένωση (ΕΠΕΝ), Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας (μαρξιστικό-λενινιστικό) (ΚΚΕ μ-λ), Οικολόγοι.

ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΑ

Στην παρούσα έρευνα έλαβαν μέρος 125 άτομα και των δύο φύλων, τα οποία κατανέμονται σε δύο κοινωνικές ομάδες. Η πρώτη ομάδα συντίθεται από φοιτητές του Παντείου Πανεπιστημίου, ηλικίας 18-22 ετών, οι οποίοι συνθέτουν την κοινωνική ομάδα της «νέας» γενιάς (N=62). Η δεύτερη ομάδα, της μεταπολεμικής γενιάς, αποτελείται από άτομα ηλικίας 40 ετών και άνω (N=63).⁴

4. Τα 125 άτομα που συμμετείχαν στην παρούσα έρευνα δεν συνιστούν αντιπροσωπευτικό δείγμα πληθυσμού, και γι' αυτό το λόγο τα στατιστικά μεγέθη που παρατίθενται στο άρθρο (π.χ. μέσος όρος συμπάθειας κ.λπ.) έχουν απλώς ενδεικτική σημασία. Στόχος της έρευνας ήταν ο πειραματικός έλεγχος ορισμένων συγκεκριμένων υποθέσεων, χωρίς φιλοδοξίες για άμεση γενίκευση των συμπερασμάτων.

Το ερωτηματολόγιο συμπληρώθηκε προς το τέλος του 1992 με αρχές του 1993.

Βασίζόμενοι στο ότι ο πολιτικός προσανατολισμός καθορίζεται από την ιστορική μνήμη, τα συναισθήματα, τις στάσεις και τις πληροφορίες των κοινωνικών υποκειμένων καθώς και από ένα σύνολο εξωτερικών παραγόντων, δημιουργήσαμε δύο εμπειρικές συνθήκες με τη μεταβλητή της ηλικίας. Θεωρούμε ότι τα άτομα της «νέας» γενιάς (πρώτη συνθήκη), των οποίων η κοινωνιοψυχολογική ταυτότητα καθορίστηκε από τις κοινωνικοπολιτικές αλλαγές της μεταπολίτευσης, ταξινομούν τα πολιτικά κόμματα σε λιγότερο διακριτές κατηγορίες απ' ό,τι το κάνουν τα άτομα της μεταπολεμικής γενιάς (δεύτερη συνθήκη), τα οποία έζησαν τη σύγκρουση των δύο κοινωνικών αντιπάλων (αριστερά-δεξιά). Τα σύνολα, δηλαδή, μεταξύ των αριστερών/αντιρατσιστικών και δεξιών/ρατσιστικών πολιτικών κομμάτων είναι περισσότερο χαλαρά για την κοινωνική ομάδα των ατόμων της «νέας» γενιάς απ' ό,τι για τα άτομα της μεταπολεμικής γενιάς.

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

α. Πολιτική τοποθέτηση των κομμάτων

Οι απαντήσεις που δόθηκαν στην ερώτηση της πολιτικής τοποθέτησης των κομμάτων απεικονίζονται στον Πίνακα 1, όπου παρουσιάζονται οι μέσοι όροι και η ανάλυση διακύμανσης (ANOVA). Από την ανάγνωση του συνολικού μέσου όρου, διαπιστώνουμε ότι τα υποκείμενα του δείγματος τοποθετούν αριστερά το ΚΚΕ μ-λ ($\bar{X}=6,26$), το ΚΚΕ ($\bar{X}=5,81$), το ΚΚΕ εσ. Ανανεωτική Αριστερά ($\bar{X}=5,37$) και το Συνασπισμό ($\bar{X}=5,30$). Το ΠΑΣΟΚ ($\bar{X}=4,46$) και οι Οικολόγοι ($\bar{X}=4,41$) τοποθετούνται προς το κέντρο, ενώ η πολιτική τοποθέτηση της ΕΠΕΝ ($\bar{X}=1,30$), της Νέας Δημοκρατίας ($\bar{X}=1,84$) και της ΔΗΑΝΑ ($\bar{X}=2,67$) γίνεται προς τα δεξιά.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Μέσος όρος της πολιτικής τοποθέτησης των πολιτικών κομμάτων
(1=άκρα δεξιά, 7=άκρα αριστερά) από δύο ομάδες υποκειμένων (N=125)
(η τυπική απόκλιση δίνεται μέσα στην παρένθεση) και ανάλυση διακύμανσης

Πολιτικά κόμματα	Γενικός μέσος όρος (N=125)		«Νέα» γενιά (N=62)		Μεταπολεμική γενιά (N=63)		F ⁵
Νέα Δημοκρατία	1,84	(0,76)	1,79	(0,79)	1,89	(0,72)	0,53
ΠΑΣΟΚ	4,46	(1,29)	4,52	(1,36)	4,40	(1,21)	0,27
ΚΚΕ	5,81	(1,64)	6,05	(1,69)	5,57	(1,57)	2,66
Συνασπισμός	5,30	(1,44)	5,58	(1,45)	5,03	(1,38)	4,69*
ΚΚΕ Εσ. (Αναν.Αρισ.)	5,37	(1,63)	5,60	(1,73)	5,14	(1,50)	2,45
ΔΗΑΝΑ	2,67	(1,09)	2,87	(1,27)	2,48	(0,86)	4,14*
ΕΠΕΝ	1,30	(0,87)	1,40	(0,98)	1,19	(0,74)	1,89
ΚΚΕ μ-λ	6,26	(1,54)	6,15	(1,75)	6,37	(1,35)	0,63
Οικολόγοι	4,41	(1,20)	4,19	(1,17)	4,62	(1,20)	4,03*

* p <.05

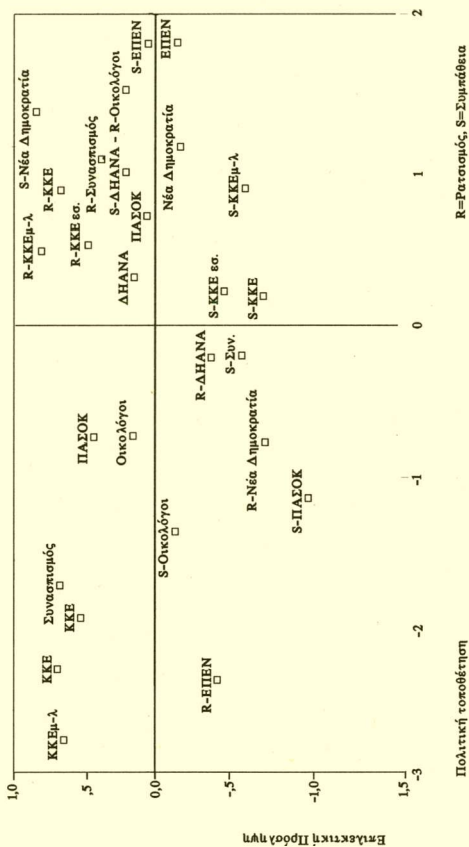
Η εικόνα της πολιτικής τοποθέτησης των κομμάτων δεν παρουσιάζει καμία έκπληξη. Ακολουθεί το τριπολικό σύστημα: Αριστερά-Κέντρο-Δεξιά, στο οποίο ταξινομούνται τα πολιτικά κόμματα, με την αναμενόμενη διαδικασία κατηγοριοποίησης, η οποία φαίνεται καθαρά στην πολυδιάστατη απεικόνιση σε άξονες του Διαγράμματος 1. Στον οριζόντιο άξονα της πολιτικής τοποθέτησης, παρατηρούμε να σχηματίζονται τρία διακριτά νέφη. Το ένα στα δεξιά του άξονα με τα πολιτικά κόμματα της ΕΠΕΝ, της Ν.Δ. και της ΔΗΑΝΑ. Στο κέντρο του άξονα και ελαφρώς αριστερά απεικονίζονται το ΠΑΣΟΚ και οι Οικολόγοι και αριστερά του άξονα το ΚΚΕ μ-λ, το ΚΚΕ, το ΚΚΕ εσ. Αν. Αρ. και ο Συνασπισμός.

Η ανάλυση διακύμανσης δείχνει ότι τα άτομα της «νέας» γενιάς διαφοροποιούνται από τα άτομα της μεταπολεμικής γενιάς ως προς την πολιτική τοποθέτηση του Συνασπισμού (F1/124=4,69, p < .05), της ΔΗΑΝΑ (F1/124=4,14, p<.05) και των Οικολόγων (F1/124=4,03, p<.05). Οι διομαδικές διαφοροποιήσεις, που απεικονίζονται επίσης και στο Διάγραμμα 2, εμφανίζουν τα άτομα της «νέας» γενιάς να τονίζουν την αριστερή πολιτική τοποθέτηση του Συνασπισμού, τη λιγότερο δεξιά πολιτική τοποθέτηση της

5. F του Snedecor: Δείκτης στατιστικής σημαντικότητας.

Διάγραμμα 1

Πολυδιάστατη απεικόνιση σε άξονες της πρόσληψης της πολιτικής τοποθέτησης, του ρατσισμού και της συμπάθειας των πολιτικών κομμάτων⁶

6. Τα Διαγράμματα 1 και 2 έγιναν με τη βοήθεια του Ι. Κατερέλου.

ΔΗΑΝΑ και τη λιγότερο αριστερή πολιτική τοποθέτηση των Οικολόγων.

β. Ρατσισμός των πολιτικών κομμάτων

Η πρόσληψη της ρατσιστικής διάστασης των πολιτικών κομμάτων εγγράφεται στον Πίνακα 2. Η πρώτη διαπίστωση που μπορούμε να κάνουμε από την ανάγνωση των μέσων όρων είναι ότι, με εξαίρεση την ΕΠΕΝ ($\bar{X}=5,42$) -η οποία θεωρείται ότι εκφράζει ρατσιστικές στάσεις- και τη Νέα Δημοκρατία ($\bar{X}=4,09$) -η οποία γίνεται αντιληπτή ως ουδέτερη-, όλα τα υπόλοιπα πολιτικά κόμματα προσλαμβάνονται με τρόπο που κυμαίνεται μεταξύ της συγκρατημένης αρνητικής στάσης απέναντι στο ρατσισμό (ΔΗΑΝΑ: $X=3,49$ και ΚΚΕ $\mu\text{-}\lambda$: $X=3,14$) και της απορριπτικής (ΠΑΣΟΚ: $X=2,79$, ΚΚΕ: $X=2,67$, ΚΚΕ εσ.: $X=2,64$, Συνασπισμός: $X=2,46$ και Οικολόγοι: $X=2,26$).

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

Μέσος όρος πρόσληψης του ρατσισμού των πολιτικών κομμάτων (1=δεν εκφράζει καθόλου, 7=εκφράζει απόλυτα) από δύο ομάδες υποκειμένων (N=125), (η τυπική απόκλιση δίνεται μέσα στην παρένθεση), ανάλυση διακύμανσης και αποτελέσματα μιας κανονικής παραγοντικής ανάλυσης (μετά την εφαρμογή μιας ορθογώνιας περιστροφής των αξόνων με τον αλγόριθμο varimax)

Πολιτικά κόμματα	Γενικός μέσος όρος (N=125)		«Νέα» γενιά (N=62)		Μεταπολεμική γενιά (N=63)		F	Παράγοντες Π1 Π2		
	Νέα Δημοκρατία	4,09	(1,98)	3,76	(1,88)	4,41		(2,03)	3,50	.09
ΠΑΣΟΚ	2,79	(1,61)	3,19	(1,56)	2,40	(1,57)	8,11**	.61	.39	
ΚΚΕ	2,67	(1,81)	3,21	(1,74)	2,14	(1,73)	11,82***	.89	.03	
Συνασπισμός	2,46	(1,54)	2,92	(1,55)	2,00	(1,40)	12,09***	.86	.09	
ΚΚΕ Εσ. Αναν.Αρισ.	2,64	(1,68)	3,24	(1,71)	2,05	(1,42)	18,02***	.95	.05	
ΔΗΑΝΑ	3,49	(1,79)	3,35	(1,65)	3,62	(1,92)	0,68	.30	.81	
ΕΠΕΝ	5,42	(2,02)	5,08	(1,91)	5,76	(2,08)	3,63	-.11	.79	
ΚΚΕ $\mu\text{-}\lambda$	3,14	(1,97)	3,52	(1,83)	2,78	(2,04)	4,53*	.84	.06	
Οικολόγοι	2,26	(1,48)	2,65	(1,60)	1,89	(1,25)	8,71**	.80	.08	
Ποσοστό κοινής διακύμανσης								50,7%	22,2%	
Ποσοστό συνολικής διακύμανσης									72,9%	

* $p<.05$, ** $p<.01$, *** $p<.001$

Οι αναλύσεις διακύμανσης που εγγράφονται στον Πίνακα 2, καθώς και η απεικόνιση της διαφοροποιημένης πρόσληψης του

ρατισμού των πολιτικών κομμάτων (Διάγραμμα 2), δείχνουν ότι, για τα πολιτικά κόμματα του ΠΑΣΟΚ ($F(1/124)=8,11$, $p<.01$), του Συνασπισμού ($F(1/124)=12,09$, $p<.001$), του ΚΚΕ εσ. ($F(1/124)=18,02$, $p<.001$), του ΚΚΕ ($F(1/124)=11,82$, $p<.001$), του ΚΚΕ μ-λ ($F(1/124)=4,53$, $p<.05$) και των Οικολόγων ($F(1/124)=8,71$, $p<.01$), υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διομαδικές διαφορές. Τα παραπάνω πολιτικά κόμματα της αριστεράς και του κέντρου γίνονται αντιληπτά ως περισσότερο αντιρατσιστικά από τα άτομα της μεταπολεμικής γενιάς, απ' ό,τι από τα άτομα της «νέας» γενιάς.

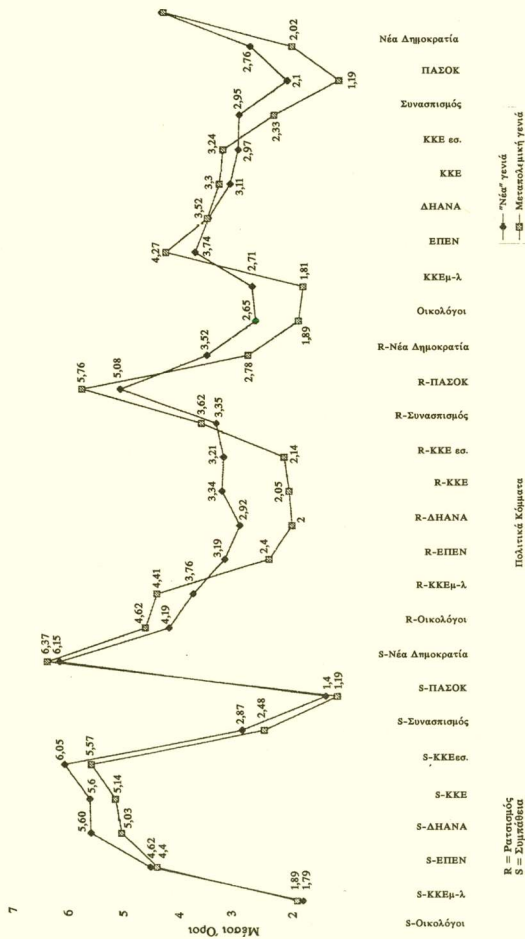
Μια κανονική παραγοντική ανάλυση, σε κύριες συνιστώσες με ορθογώνια περιστροφή των αξόνων με τον αλγόριθμο varimax, που εφαρμόστηκε στα παραπάνω δεδομένα, εμφανίζει δύο παράγοντες γύρω από τους οποίους δομείται η κοινωνική αναπαράσταση του ρατσισμού των πολιτικών κομμάτων. Ο Πίνακας 2 μας δίνει τη βαρύτητα στους δύο παράγοντες, οι οποίοι «ερμηνεύουν» το 72,9% της συνολικής διακύμανσης (κρατάμε τις φορτίσεις άνω του .50 σε απόλυτη τιμή). Ένας πρώτος παράγοντας (50,7% της συνολικής διακύμανσης), που συντίθεται από τα πολιτικά κόμματα του ΚΚΕ εσ. (.95), του ΚΚΕ (.89), του Συνασπισμού (.86), του ΚΚΕ μ-λ (.84), των Οικολόγων (.80) και του ΠΑΣΟΚ (.61), μας παραπέμπει στην πρόσληψη του ρατσισμού του κεντρο-αριστερών κομμάτων. Τα πολιτικά κόμματα που συνθέτουν τον δεύτερο παράγοντα (22.2% της συνολικής διακύμανσης) είναι η Νέα Δημοκρατία (.88), η ΔΗΑΝΑ (.81) και η ΕΠΕΝ (.79). Αυτός ο παράγοντας μπορεί να ερμηνευτεί ως πρόσληψη του ρατσισμού των δεξιών κομμάτων.

Στο Διάγραμμα 1 παρατηρούμε επίσης να σχηματίζονται δύο νέφη στον κάθετο άξονα της επιλεκτικής πρόσληψης του ρατσισμού των πολιτικών κομμάτων. Στο επάνω μέρος του κάθετου άξονα απεικονίζεται η πρόσληψη του ρατσισμού (διάβαζε αντιρατσισμού) των αριστερών πολιτικών κομμάτων και στο κάτω μέρος η πρόσληψη του ρατσισμού των δεξιών πολιτικών κομμάτων.

Ας δούμε, όμως, πώς οι δύο παραπάνω διαστάσεις διαφοροποιούν τις δύο κοινωνικές ομάδες των υποκειμένων του δείγματος. Από τον Πίνακα 3, διαπιστώνουμε ότι και η πρόσληψη του κεντρο-αριστερού ρατσισμού ($F(1/124)=17,15$, $p<.001$) και η πρόσληψη του ρατσισμού της δεξιάς ($F(1/124)=4,48$, $p<.05$) εμφανίζονται ως καλοί διαφοροποιοί των δύο ομάδων. Συγκεκριμένα, διαβάζουμε ότι ο

Διάγραμμα 2

Διαφοροποιημένη πρόκληση της πολιτικής τοποθέτησης, του ρασιισμού και της συμπάθειας των πολιτικών κομμάτων από δύο ηλικιακές κατηγορίες (άτομα της «νέας» γενιάς και άτομα της μεταπολεμικής γενιάς)

R = Ρασιισμός
S = Συμπάθεια

Πολιτικά Κόμματα

● "Νέα" γενιά
□ Μεταπολεμική γενιά

ρατσισμός της κεντρο-αριστεράς τονίζεται περισσότερο από τα άτομα της «νέας» γενιάς ($X=+.35$). Αντίθετα, τα άτομα της μεταπολεμικής γενιάς τονίζουν περισσότερο το ρατσισμό της δεξιάς ($X=+.19$).

ΠΙΝΑΚΑΣ 3

Μέσες παραγοντικές βαθμολογίες του ρατσισμού των πολιτικών κομμάτων για τις δύο ομάδες υποκειμένων και ανάλυση διακύμανσης. Το πρόσημο «+» παραπέμπει σε μια αυξημένη ρατσιστική πρόσληψη

<i>Παράγοντες</i>	<i>«Νέα» γενιά</i>	<i>Μεταπολεμική γενιά</i>	<i>F</i>
Κεντρο-αριστερά	+ .35	- .35	17,15***
Δεξιά	- .19	+ .19	4,48*

* $p<.05$, ** $p<.01$, *** $p<.001$

Η κατηγοριακή πρόσληψη των ρατσιστικών-αντιρατσιστικών πολιτικών κομμάτων μάς παραπέμπει στην πόλωση των συντηρητικών-προοδευτικών πολιτικών κομμάτων. Από τις απαντήσεις που προκύπτουν για την ερώτηση του ρατσισμού των κομμάτων, φαίνεται ότι τα δεξιά πολιτικά κόμματα (ΕΠΕΝ, Νέα Δημοκρατία και ΔΗΑΝΑ) συγκεντρώνουν τους μεγαλύτερους μέσους όρους της πρόσληψης του ρατσισμού. Αντίθετα, τα κεντρο-αριστερά κόμματα ταξινομούνται από τη μεριά των αντιρατσιστικών/προοδευτικών. Η απεικόνιση του διπολικού πολιτικού ανταγωνισμού φαίνεται και από την παραγοντική ανάλυση, από την οποία αναδεικνύεται η πόλωση μεταξύ των κεντρο-αριστερών ή αντιδεξιών πολιτικών κομμάτων και των δεξιών.

Η ρατσιστική στάση συνταυτίζεται με τη δεξιά και τονίζεται περισσότερο από τα άτομα της μεταπολεμικής γενιάς, τα οποία υποτιμούν, ταυτόχρονα, το ρατσισμό της κεντρο-αριστεράς. Το αντίθετο συμβαίνει με τα άτομα της «νέας» γενιάς.

γ. Συμπάθεια των πολιτικών κομμάτων

Τα αποτελέσματα που προέκυψαν από τα «θερμόμετρα συμπάθειας» για την αξιολόγηση των πολιτικών κομμάτων δίνονται στον Πίνακα 4, όπου παρουσιάζονται οι μέσοι όροι, η ανάλυση διακύμανσης και η παραγοντική ανάλυση.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4

Μέσος όρος συμπάθειας των πολιτικών κομμάτων (1=δεν συμπαθώ καθόλου, 7=συμπαθώ απόλυτα) από δύο ομάδες υποκειμένων (N=125), (η τυπική απόκλιση δίνεται μέσα στην παρένθεση), ανάλυση διακύμανσης και αποτελέσματα της παραγοντικής ανάλυσης (μετά την εφαρμογή μιας ορθογώνιας περιστροφής των αξόνων με τον αλγόριθμο varimax)

Πολιτικά κόμματα	Γενικός μέσος όρος (N=125)		«Νέα» γενιά (N=62)		Μεταπολεμική γενιά (N=63)		F	Παράγοντες Π1 Π2	
	Νέα Δημοκρατία	2,26	(1,79)	2,71	(1,81)	1,81		(1,65)	8,41**
ΠΑΣΟΚ	4,01	(2,13)	3,74	(1,94)	4,27	(2,28)	1,94	.51	-.23
ΚΚΕ	3,10	(1,97)	2,97	(1,74)	3,24	(2,18)	0,59	.83	.01
Συνασπισμός	3,51	(1,78)	3,50	(1,63)	3,52	(1,92)	0,01	.83	.05
ΚΚΕ Εσ. Αναν.Αρισ.	3,21	(1,73)	3,11	(1,55)	3,30	(1,90)	0,37	.87	.09
ΔΗΑΝΑ	2,64	(1,71)	2,95	(1,76)	2,33	(1,61)	4,21*	.18	.84
ΕΠΕΝ	1,64	(1,42)	2,10	(1,64)	1,19	(0,99)	14,02***	.11	.85
ΚΚΕ μ-λ	2,38	(1,66)	2,76	(1,64)	2,02	(1,61)	6,53**	.73	.13
Οικολόγοι	4,35	(1,80)	4,37	(1,84)	4,33	(1,78)	0,01	.64	.07
Ποσοστό κοινής διακύμανσης								38,7%	24,2%
Ποσοστό συνολικής διακύμανσης								63,0%	

*p<.05, **p<.01, ***p<.001

Μια πρώτη βασική παρατήρηση που μπορούμε να κάνουμε, διαβάζοντας τον Πίνακα 4, είναι ότι κανένα από τα προτεινόμενα πολιτικά κόμματα δεν αντιμετωπίζεται ευνοϊκά από τα υποκείμενα του δείματός μας. Η ΕΠΕΝ (X=1,64) βαθμολογείται με χειρίστο τρόπο. Η Νέα Δημοκρατία (X=2,26), το ΚΚΕ μ-λ (X=2,38) και η ΔΗΑΝΑ (X=2,64) αξιολογούνται με δυσμενή τρόπο. Μετριοπαθή αντιπάθεια αποσπών τα πολιτικά κόμματα του ΚΚΕ (X=3,10), του ΚΚΕ εσ. (X=3,21) και του Συνασπισμού (X=3,51). Όσο για το ΠΑΣΟΚ (X=4,01) και τους Οικολόγους (X=4,35), αυτά τα πολιτικά κόμματα αντιμετωπίζονται με ουδετερότητα.

Από την ανάλυση διακύμανσης που εφαρμόστηκε στις απαντήσεις των υποκειμένων, προκύπτει ότι η ΕΠΕΝ (F1/124=15,02, p<.001), η Νέα Δημοκρατία (F1/124=8,41, p<.01), το ΚΚΕ μ-λ (F1/124=6,53, p<.01) και η ΔΗΑΝΑ (F1/124=4,21, p<.05) διαφοροποιούν τις δύο ομάδες του δείματος. Τα άτομα της μεταπολεμικής γενιάς φαίνεται να απορρίπτουν περισσότερο τα παραπάνω πολιτικά κόμματα, απ' ό,τι το κάνουν τα άτομα της «νέας» γενιάς (βλ. Διάγραμμα 2).

Οι δύο παράγοντες που ανέδειξε η παραγοντική ανάλυση και οι οποίοι εξηγούν το 63,0% της συνολικής διακύμανσης μπορούν

να θεωρηθούν ότι ερμηνεύουν την κεντρο-αριστερή συμπάθεια, από τη μια, και τη δεξιά, από την άλλη. Πράγματι, ο πρώτος παράγοντας συντίθεται από τα πολιτικά κόμματα του ΚΚΕ εσ. (.87), του ΚΚΕ (.83), του Συνασπισμού (.83), του ΚΚΕ μ-λ (.73), των Οικολόγων (.64) και του ΠΑΣΟΚ (.51). Ενώ ο δεύτερος παράγοντας, που προσλαμβάνει τη δεξιά συμπάθεια, συγκροτείται από τα πολιτικά κόμματα της ΕΠΕΝ (.85), της Νέας Δημοκρατίας (.84) και της ΔΗΑΝΑ (.84), (βλ. επίσης απεικόνιση των δύο νεφών στον κάθετο άξονα του Διαγράμματος 1).

Από τις μέσες παραγοντικές βαθμολογίες που εγγράφονται στον Πίνακα 5 και την ανάλυση διακύμανσης που εφαρμόστηκε σ' αυτές, παρατηρούμε ότι ο παράγοντας της δεξιάς συμπάθειας παρουσιάζει στατιστικά σημαντική διομαδική διαφοροποίηση ($F_{1/124}=13,25, p<.001$). Αυτός ο παράγοντας θεωρείται περισσότερο σημαντικός από τα άτομα της «νέας» γενιάς, τα οποία προσλαμβάνουν ως περισσότερο συμπαθητικά τα δεξιά πολιτικά κόμματα.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5

Μέσες παραγοντικές βαθμολογίες της συμπάθειας των πολιτικών κομμάτων για δύο ομάδες υποκειμένων και ανάλυση διακύμανσης. Το πρόσημο «+» παραπέμπει σε μια αυξημένη συμπάθεια.

Παράγοντες	«Νέα» γενιά	Μεταπολεμική γενιά	F
Κεντρο-αριστερά	-.02	+.02	0,35
Δεξιά	+.31	-.31	13,25***

*** $p<.001$

Η διάκριση των δύο κοινωνικών αντιπάλων εμφανίζεται ακόμη και στο επίπεδο της συμπάθειας των πολιτικών κομμάτων. Από τη μια μεριά συγκεντρώνονται τα αντιδεξιά πολιτικά κόμματα, τα οποία αξιολογούνται ως ουδέτερα ή με περιορισμένη αντιπάθεια, και από την άλλη μεριά τα δεξιά πολιτικά κόμματα, τα οποία αποσπούν μια έντονη αντιπάθεια. Το διπολικό αυτό σχήμα προκύπτει και από την ανάλυση παραγόντων, η οποία αναδεικνύει δύο παράγοντες: της κεντρο-αριστεράς και της δεξιάς. Η διαφοροποιημένη πρόσληψη της συμπάθειας των πολιτικών κομμάτων εμφανίζει τα άτομα της μεταπολεμικής γενιάς να αποδοκιμάζουν

εντονότερα τα δεξιά πολιτικά κόμματα, απ' ό,τι το κάνουν τα άτομα της «νέας» γενιάς.

ΓΕΝΙΚΗ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Το άρθρο αυτό αποσκοπούσε στη μελέτη της δομής της κατηγοριακής διάκρισης των πολιτικών κομμάτων. Τα συμπεράσματα που μπορούμε να συναγάγουμε από την παρουσίαση των αποτελεσμάτων που προηγήθηκε είναι τα ακόλουθα.

α. Η πολιτική τοποθέτηση των πολιτικών κομμάτων ακολουθεί το τριπολικό σύστημα Αριστερά-Κέντρο-Δεξιά. Τα πολιτικά κόμματα ταξινομούνται σε μια από αυτές τις τρεις κατηγορίες, βάσει μιας αναμενόμενης διαδικασίας κατηγοριακής διάκρισης: ΚΚΕ μ-λ, ΚΚΕ, ΚΚΕ εσ., Συνασπισμός (Αριστερά) - ΠΑΣΟΚ, Οικολόγοι (Κέντρο) - ΕΠΕΝ, Νέα Δημοκρατία, ΔΗΑΝΑ (Δεξιά). Στο επίπεδο των κοινωνικών αναπαραστάσεων των υποκειμένων του δείγματός μας υπάρχουν ως προς την πολιτική τοποθέτηση διακριτά σύνορα μεταξύ της Αριστεράς του Κέντρου και της Δεξιάς.

β. Ο ρατσισμός, αρνητικά φορτισμένη κοινωνική αξία, απορρίπτεται μαζικά, τουλάχιστον στο έκδηλο επίπεδο (Perez, Mugny, κ.ά., 1993), από τα κοινωνικά υποκείμενα. Η πρόταση αυτή επαληθεύεται και από τις συσχετίσεις μεταξύ του ρατσισμού και της συμπάθειας των πολιτικών κομμάτων, που εγγράφονται στον Πίνακα 6.

ΠΙΝΑΚΑΣ 6

Συσχετίσεις (*r* Pearson) μεταξύ του ρατσισμού και της συμπάθειας για κάθε ένα από τα πολιτικά κόμματα (N=125)

Πολιτικά κόμματα	Ρατσισμός/Συμπάθεια
Νέα Δημοκρατία	-.44***
ΠΑΣΟΚ	-.25**
Συνασπισμός Αρ. Προοδ.	-.24**
ΚΚΕ εσ. Αναν. Αριστ.	-.20***
ΚΚΕ	-.26***
ΔΗΑΝΑ	-.23**
ΕΠΕΝ	-.28***
ΚΚΕ μ-λ	-.14
Οικολόγοι	-.19**

p*<.05, **<.01, **p*<.001

Πράγματι, ο ρατσισμός και η συμπάθεια των πολιτικών κομμάτων παρουσιάζουν μεταξύ τους στατιστικά σημαντικές αρνητικές συσχετίσεις (με μοναδική εξαίρεση το ΚΚΕ μ-λ), οι οποίες ερμηνεύονται ως εξής: όσο περισσότερο τα πολιτικά κόμματα γίνονται αντιληπτά ως εκφραστές ρατσιστικών στάσεων, τόσο περισσότερο αντιπαθητικά είναι. (Όπως φαίνεται και στο Διάγραμμα 1, αντιτίθενται οι συμπάθειες των πολιτικών κομμάτων με το ρατσισμό που τους αποδίδεται. Η απόδοση ρατσισμού σε αριστερά κόμματα συνεπάγεται συμπάθεια στα δεξιά, ενώ η συμπάθεια στα αριστερά κόμματα συνεπάγεται απόδοση ρατσισμού στα δεξιά).

Η αντιρατσιστική στάση των υποκειμένων διευρύνεται και στον τρόπο με τον οποίο προσλαμβάνουν τα πολιτικά κόμματα. Με εξαίρεση την ΕΠΕΝ, η οποία θεωρείται ότι εκφράζει ρατσιστικές απόψεις, τα υπόλοιπα πολιτικά κόμματα αξιολογούνται με τρόπο που κυμαίνεται μεταξύ ουδετερότητας και αντιρατσισμού. Βέβαια, θα μπορούσαμε να αναρωτηθούμε κατά πόσο αυτό το σχήμα εκφράζει την πραγματικότητα.

Τα κεντρο-αριστερά πολιτικά κόμματα γίνονται αντιληπτά ως αντιρατσιστικά και ταξινομούνται προς τον πόλο των προοδευτικών. Αντίθετα, η πρόσληψη των δεξιών πολιτικών κομμάτων κυμαίνεται από το μετριοπαθή αντιρατσισμό (ΔΗΑΝΑ) στο ρατσισμό (ΕΠΕΝ) περνώντας από την ουδετερότητα (Νέα Δημοκρατία), πλησιάζοντας έτσι το συντηρητικό πόλο.

Η εικόνα του ρατσισμού των πολιτικών κομμάτων δομείται γύρω από δύο παράγοντες οι οποίοι εμφανίζουν την πόλωση με τη μορφή της κατηγοριοποίησης: Κεντρο-αριστερά - Δεξιά. Σύμφωνα με τους Μπεχράκη και Νικολακόπουλο (1988), το «αντιδεξιό» σύνδρομο αποδυναμώνει ριζικά τη διαφοροποίηση των πολιτικών κομμάτων που συνθέτουν τον παράγοντα της Κεντρο-αριστεράς, οπότε και ο διπολικός ανταγωνισμός παίρνει τη μορφή: Δεξιά - αντι-Δεξιά.

γ. Ένα από τα πιο ενδιαφέροντα αποτελέσματα αυτής της έρευνας είναι η συμπάθεια που εκφράζουν τα υποκείμενα του δείγματος για το καθένα από τα πολιτικά κόμματα. Τα «θερμόμετρα συμπάθειας» δεν μέτρησαν την πολιτική συμπάθεια αλλά την πολιτική «αντιπάθεια». Η απουσία συμπάθειας προς τα πολιτικά κόμματα και το γεγονός ότι το κόμμα των Οικολόγων ($X=4,35$) αξιολογείται με τον καλύτερο τρόπο -την ουδετερότητα- αντανακλούν την κρίση των πολιτικών κομμάτων στις μέρες μας

και την αδυναμία τους να ορίσουν μια εναλλακτική πρόταση. Ο λόγος και οι πράξεις των πολιτικών κομμάτων φαίνεται να είναι ξεπερασμένα και να μην πείθουν τον κόσμο.

Η απόρριψη των κεντρο-αριστερών πολιτικών κομμάτων, όμως, είναι περισσότερο μετριοπαθής από αυτή των δεξιών. Μπορούμε να πούμε ότι ακόμη και στο επίπεδο της συμπάθειας εμφανίζεται η πόλωση των δύο αντιπάλων. Από τη μια μεριά τοποθετούνται τα πολιτικά κόμματα, που προσλαμβάνονται ως αντιπαθητικά ή ουδέτερα (δεξιά), και από την άλλη τα πολιτικά κόμματα που προσλαμβάνονται ως λιγότερο αντιπαθητικά ή ουδέτερα (αριστερά και κεντρώα). Την ίδια δομή εμφάνισε και η ανάλυση παραγόντων, με την ανάδειξη του παράγοντα της κεντρο-αριστεράς και τον παράγοντα της δεξιάς.

Τα τρία πιο πάνω συμπεράσματα μας επιτρέπουν να διατυπώσουμε την υπόθεση ότι τα σύνορα μεταξύ αριστερών/προοδευτικών και δεξιών/συντηρητικών πολιτικών κομμάτων έχουν αλλάξει, η αρχή όμως της κατηγοριακής διαφοροποίησης δεν έχει υποστεί αλλαγές.

Η κοινωνική αναπαράσταση, σύμφωνα με τους Abrie (1987, 1989) και Flament (1989), χαρακτηρίζεται από τον «κεντρικό πυρήνα» και τα γύρω από αυτόν «περιφερειακά στοιχεία» ή «περιφερειακά σχήματα». Πειραματικές έρευνες (Moliner, 1987, Flament, 1989) έδειξαν ότι, για να αλλάξει η αναπαράσταση των κοινωνικών υποκειμένων για ένα αντικείμενο, πρέπει να αλλάξει ο κεντρικός πυρήνας της αναπαράστασης. Αυτό γίνεται, όταν οι κοινωνικές πρακτικές βρίσκονται σε σύγκρουση με τις κοινωνικές αναπαραστάσεις. Τα περιφερειακά στοιχεία της αναπαράστασης προσβάλλονται από τη σύγκρουση αυτή, η οποία, εάν οξυνθεί, ενδέχεται να επεκταθεί και στον κεντρικό πυρήνα, οπότε παρατηρούμε και την αλλαγή της κοινωνικής αναπαράστασης. Ο ρόλος των περιφερειακών στοιχείων της αναπαράστασης είναι αυτός του μεσολαβητή ανάμεσα σε μια αμφισβητήσιμη κοινωνική πραγματικότητα και στον κεντρικό πυρήνα, ο οποίος πρέπει να προστατευθεί για να παραμείνει αμετάβλητος. «Οι διαφωνίες της πραγματικότητας απορροφούνται από τα περιφερειακά σχήματα, τα οποία, με τον τρόπο αυτό, εξασφαλίζουν τη σταθερότητα (σχετική) της αναπαράστασης» (Flament, 1989, σ. 210).

Βασιζόμενοι στο παραπάνω μοντέλο των κοινωνικών αναπαραστάσεων, μπορούμε να πούμε ότι η κατηγοριακή διάκριση

«αριστερά-δεξιά», «προοδευτικές-συντηρητικές» δυνάμεις έπαιξε το ρόλο του κεντρικού πυρήνα μέχρι τη μεταπολίτευση.⁷ Οι κοινωνικο-πολιτικές αλλαγές της μεταπολίτευσης τροποποίησαν εν μέρει τα περιφερειακά στοιχεία (πληροφορίες, στάσεις, απόψεις, συναισθήματα...) της κοινωνικής αναπαράστασης των πολιτικών κομμάτων, χωρίς όμως να μεταβάλουν τον κεντρικό πυρήνα της.

Μια άλλη κεντρική υπόθεση της παρούσας έρευνας επαληθεύεται από τα αποτελέσματα των διομαδικών διαφοροποιήσεων. Τα άτομα της μεταπολεμικής γενιάς προσλαμβάνουν έναν εντονότερο διπολικό ανταγωνισμό απ' ό,τι το κάνουν τα άτομα της «νέας» γενιάς. Αυτό φαίνεται τόσο από την πρόσληψη του ρατσισμού των πολιτικών κομμάτων, όσο και από την αποτίμηση της συμπάθειας που τα αφορά. Πράγματι, τα άτομα της μεταπολεμικής γενιάς τονίζουν περισσότερο τον αντιρατσισμό των κεντρο-αριστερών πολιτικών κομμάτων και το ρατσισμό των δεξιών πολιτικών κομμάτων. Η ρατσιστική στάση που εκπροσωπεί το κατεστημένο φαίνεται να συνταυτίζεται με τη δεξιά. Επίσης, η δεξιά, που εμφανίζεται σύστοιχη του ρατσισμού, αντιμετωπίζεται με περισσότερη αντιπάθεια. Τα βιώματα των ατόμων αυτής της γενιάς και η λειτουργία των κοινωνιοψυχολογικών στερεοτύπων καθορίζουν την αναπαράστασή τους και τη μεγαλύτερη αντίσταση των συνόρων του κεντρικού πυρήνα: «αριστερά-δεξιά» στις εξωτερικές/κοινωνικές «αλλαγές».

7. Τα αποτελέσματα μιας εμπειρικής έρευνας που κάναμε πάνω στις κοινωνικές αναπαραστάσεις της εξέγερσης του Πολυτεχνείου ενδυναμώνουν την υπόθεση του κεντρικού πυρήνα: «αριστερά-δεξιά», «προοδευτικές-συντηρητικές» δυνάμεις. Τα γνωστικά στοιχεία που συνθέτουν την εξέγερση του Πολυτεχνείου εμφανίζονται να δομούν μια συνεκτική κοινωνική αναπαράσταση που επικεντρώνεται στο σχήμα χούντα - ελληνικός πληθυσμός (οι εξεγερθέντες κατέχουν μια ιδιαίτερη θέση στο εσωτερικό αυτής της τελευταίας ομάδας), το οποίο καθορίζεται από την αρνητική στάση των υποκειμένων για την πρώτη και τη θετική για τον δεύτερο. Η κατηγοριακή αυτή πρόσληψη εμφανίζει τη διάσπαση της ελληνικής κοινωνίας στο επίπεδο των κοινωνικών αναπαραστάσεων σε προοδευτικές-συντηρητικές και αριστερές-δεξιές δυνάμεις. Οι εξεγερθέντες (προοδευτικές/αριστερές δυνάμεις) ξεσηκώθηκαν για να ανατρέψουν το στρατιωτικό καθεστώς (συντηρητικές/δεξιές δυνάμεις) στο οποίο αντετίθετο ο ελληνικός πληθυσμός (προοδευτικές/αριστερές δυνάμεις), (Μαντόγλου, 1992).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Abrie, J.-C., *Coopération, compétition et représentations sociales*, DelVal, 1987.
- Abrie, J.-C., «L'étude expérimentale des représentations sociales», in D. Jodelet, (ed.), *Les représentations sociales*, PUF, 1989, σ. 187-203.
- Aebischer, V., Deconchy, J.-P., Lipiansky, E.M. (eds), *Idéologies et représentations sociales*, DelVal, 1991.
- Αλιβιζάτος, Ν., *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση 1922-1974, Όψεις της ελληνικής εμπειρίας*, Θεμέλιο, 1983.
- Αλιβιζάτος, Ν., «1992: Ένας αντιφατικός απολογισμός», *Το ΒΗΜΑ*, 3 Ιανουαρίου, 1993.
- Behrakis, T., Nicolacopoulos, E., «Analyse des réponses de 2000 électeurs à un thermomètre de sympathie vis-à-vis de personnalités politiques grecques», *Les cahiers d'analyse des données*, Vol. XIII, 1988, No 2, σ. 233-238.
- Ελληνική Εταιρεία Πολιτικής Επιστήμης, *Εκλογές και κόμματα στη δεκαετία του '80. Εξελίξεις και προοπτικές του πολιτικού συστήματος*, Θεμέλιο, 1990.
- Flament, R., «Structure et dynamique des représentations sociales», in D. Jodelet (ed.), *Les représentations sociales*, PUF, σ. 204-219, 1989.
- Μάνεσης, Α., «Η εξέλιξη των πολιτικών θεσμών στην Ελλάδα: Αναζητώντας μια δύσκολη νομοποίηση», στο *Η Ελλάδα σε εξέλιξη*, Μάνεσης, Βεργόπουλος, Ροζάκης, κ.ά., *Les Temps Modernes*, Εξάντας, 1986, σ. 15-59.
- Μαντόγλου, Α., *Μελέτη μιας μειονότητας: Η εξέγερση του Πολυτεχνείου, Νοέμβρης 1973*, Διδακτορική διατριβή στην Ψυχολογία, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Τόμος Ι και ΙΙ, 1992.
- Μαντόγλου, Α., «Μια κοινωνιοψυχολογική προσέγγιση του τρόπου πρόκλησης των ελληνικών κοινωνικών κατηγοριών», *Ψυχολογία*, τόμος 1, No 3, 1993, σ. 14-29.
- Μαντόγλου, Α., *Η εξέγερση του Πολυτεχνείου, Η συγκρουσιακή σχέση ατόμου και κοινωνίας*, Οδυσσέας, 1995.
- Moliner, P., *La représentation sociale comme grille de lecture, Etude expérimentale de sa structure et aperçu sur ces processus de transformation*, Université de Provence, Thèse de doctorat, 1987.
- Moscovici, S., *La psychanalyse son image et son public*, Paris PUF, 1961/1976.
- Μπεχράκης, Θ., Νικολακόπουλος, Ηλ., «Κομματική επιλογή και αξιολόγηση των πολιτικών: Μια κρίσιμη διάσταση του εκλογικού ανταγωνισμού», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 69Α, 1988, σ. 82-158.
- Παπαστάμου, Σ. (υπό την επιμέλειά του), *Σύγχρονες έρευνες στην κοινωνική ψυχολογία Ι, Η κοινωνική επιρροή*, Οδυσσέας, 1989α.
- Παπαστάμου, Σ., *Ψυχολογιοποίηση, Επιπτώσεις των ψυχολογικών ερμηνειών στα φαινόμενα κοινωνικής επιρροής*, Οδυσσέας, 1989β.
- Παπαστάμου, Σ., (υπό την επιμέλειά του), *Σύγχρονες έρευνες στην κοινωνική ψυχολογία ΙΙ, Λιωμαδικές Σχέσεις*, Οδυσσέας, 1990.
- Παπαστάμου, Σ., Μαντόγλου, Α., (υπό την επιμέλειά των), *Σύγχρονες έρευνες στην κοινωνική ψυχολογία ΙΙΙ, Κοινωνικές Αναπαραστάσεις*, Οδυσσέας, 1995.
- Perez, J.A., Mugny, G., Liavata, E., Fierres, R., «Paradoxe de la discrimination et conflit culturel: Etudes sur le racisme», in J.A. Perez και G. Mugny (eds),

- Influences Sociales, La Théorie de l'élaboration du conflit*, Delachaux et Niestlé, 145-168, 1993.
- Σβορόνος, Γ.Ν., *Ανάλεκτα νεοελληνικής ιστορίας και ιστοριογραφίας*, Θεμέλιο, 1982.
- Tajfel, H., «La catégorisation sociale», in *Introduction à la psychologie sociale*, S. Moscovici (ed.), tome 1, Librairie Larousse, 1972, σ. 272-302.
- Tajfel, H., Forgas, J.P., «Κοινωνική κατηγοριοποίηση, γνώσεις, αξίες και ομάδες», στο *Διομαδικές Σχέσεις*, Σ. Παπαστάμου (επιμέλεια), Οδυσσέας, 1990, σ. 271-298.
- Tajfel, H., «Κοινωνικά στερεότυπα και κοινωνικές ομάδες», στο *Διομαδικές σχέσεις*, Σ. Παπαστάμου (επιμέλεια), Οδυσσέας, 1990, σ. 113-140.
- Τσουκαλάς, Κ., *Κράτος, Κοινωνία, Εργασία στη μεταπολεμική Ελλάδα*, Θεμέλιο, 1987.
- Turner, J.C., «Προς ένα γνωστικό επαναπροσδιορισμό της κοινωνικής ομάδας», στο *Διομαδικές σχέσεις*, Σ. Παπαστάμου (επιμέλεια), Οδυσσέας, 1990, σ. 299-326.